

ПРИЧИНИ ДОПУЩЕННЯ СЛІДЧИМ ПОМИЛОК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Колода Андрій Анатолійович,

слідчий СВ Голосіївського управління поліції
Головного управління Національної поліції у місті Києві,
аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Академії адвокатури України

Наукова стаття присвячена дослідженню юридичної природи помилки слідчого органу досудового розслідування, який уповноважений проводити, відповідно до положень кримінального процесуального законодавства, кримінально-процесуальну діяльність, окрім цього, вказано про аналіз проблемних аспектів процесуальної діяльності слідчого органу досудового розслідування, полісистемність та диференціацію причин допущення помилок слідчого.

Під причинами допущення помилок слідчого в даній статті розуміється підстави або приводи для дій вищестоящих суб'єктів зі здійснення процесуального контролю, що тягнуть за собою виправлення допущених помилок слідчими органів досудового розслідування та ін.

У науковій статті встановлюється невичерпний перелік причин помилок слідчого, які підвищують рівень допущення помилок під час проведення досудового розслідування кримінального провадження.

Автором статті вказано, що причиною допущення слідчим помилок в кримінальному провадженні є: перевантаженість слідчого органу досудового розслідування та вказані статистичні дані завантаженості різних правоохоронних органів України; відсутність «патронатності» над молодим спеціалістом – слідчого, який би прискорив оволодіння новими знаннями, навичками проведення як окремих (слідчих) розшукових дій, так і досудового розслідування в цілому; відсутність єдиного «процесуального бачення» подальших слідчих (розшукових) дій, тактики досудового розслідування керівником органу досудового розслідування, керівником слідчого відділення, процесуальним керівником, а також слідчим; недостатній або відсутній контроль зі сторони керівника органу досудового розслідування, керівника слідчого відділення, процесуального керівника і/або слідчого судді; несприятливі умови матеріально-технічного забезпечення; недостатній рівень компетенції, знань та навичок службових осіб органів досудового розслідування.

Проведене наукове дослідження дає можливість створити наукові рекомендації, які стануть юридичним запобіжником допущення помилок слідчим у подальшому.

Ключові слова: *причини, помилка слідчого, слідчий, керівник органу досудового розслідування, керівник слідчого відділення, процесуальний керівник, досудове розслідування, кримінальне провадження.*

Koloda Andrii. Reasons for investigators to make mistakes as a factor in violating the fundamental rights of participants in criminal proceedings

The scientific article is devoted to the study of the legal nature of errors of the investigative body of pre-trial investigation, which is authorized to conduct, in accordance with the provisions of criminal procedure law, criminal procedure, in addition, the analysis of problematic aspects. The reasons for the mistakes of the investigator, in this article, means the grounds or reasons for the actions of higher entities to carry out procedural control, which entails the correction of errors by investigators of the pre-trial investigation, etc. The scientific article establishes an inexhaustible list of reasons for the investigator's mistakes, which increase the level of errors in the pre-trial investigation of criminal proceedings. The author of the article points out that the reasons for investigators' mistakes in criminal proceedings are: overload of the pre-trial investigation

body and the statistics of the workload of various law enforcement agencies of Ukraine; lack of "patronage" over the young specialist – investigator, which would accelerate the acquisition of new knowledge, skills, both individual (investigative) investigative actions and pre-trial investigation in general; lack of a single "procedural vision" of further investigative (search) actions, tactics of pre-trial investigation by the head of the pre-trial investigation body, the head of the investigative department, the procedural head, as well as the investigator; insufficient or no control by the head of the pre-trial investigation body, the head of the investigative department, the procedural head and / or the investigating judge; unfavorable conditions of logistics; insufficient level of competence, knowledge and skills of officials of pre-trial investigation bodies. The conducted scientific research provides an opportunity to create scientific recommendations that will become a legal safeguard for mistakes made by investigators in the future.

Key words: reasons, error of the investigator, investigator, head of the pre-trial investigation body, head of the investigative department, procedural head, pre-trial investigation, criminal proceedings.

Відповідно до теорії суспільного договору суб'єкти суспільства свідомо відмовляються від власного суверенітету та делегують останній державі, яка зобов'язується забезпечувати належний рівень реалізації законних прав та свобод людини і громадянина.

Продовження теорії суспільного договору конкретизується в тому числі в положеннях ст. 21 Конституції України, в якій закріплено, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [1].

Однак для достатньої підтримки правопорядку, верховенства права та законності держава є своєму адміністративному арсеналі повинна мати в тому числі і репресивну вертикаль, однак законодавець в ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК) вказав: «Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [2], але виникають випадки, коли, наприклад, під час досудового розслідування кримінального провадження наявні процесуальні порушення з боку уповнова-

жених суб'єктів, яким делеговано право виконувати функції органів досудового розслідування, допущені процесуальні порушення органами досудового розслідування в доктрині кримінального процесуального права, що науковці називають «помилка слідчого» або «слідча помилка».

Так, досить часто присутні помилки слідчих органів досудового розслідування, чим спричиняється порушення прав учасників кримінального провадження.

Для розуміння, під помилкою слідчого в кримінальному провадженні слід розуміти процесуальні рішення, дії чи бездіяльність слідчого в кримінальному провадженні, за якого останній добросовісно вчиняє, на його думку, законні рішення, дії чи бездіяльність, однак у результаті відбувається юридично неаргументоване обмеження законних прав та інтересів сторін кримінального провадження, що відображається у спеціальному процесуальному акті.

Метою статті є аналіз наукових точок зору правників стосовно аксіології причин допущення слідчим помилок у кримінальному провадженні.

Завданням статті є висвітлення причин допущення помилок слідчим у кримінальному провадженні, що надасть змогу в майбутньому зменшити вірогідність допущення обмеження законних прав та інтересів сторін кримінального провадження.

Об'єктом дослідження статті є особливості виникнення причин, які призводять до збільшення вірогідності допущення слідчим помилок у кримінальному провадженні.

Предметом статті є теоретичні та практичні аспекти, які впливають на допущення слідчим помилок у кримінальному провадженні.

Під час написання статті використовувалися методи аналізу, синтезу, дедукції, узагальнення.

До державної правоохоронної системи входять органи досудового розслідування, незалежно від підслідності створені для захисту суспільства та держави від протиправних посягань на охоронювані блага, однак наявні випадки, коли даний державний механізм в особі слідчого органу досудового розслідування реалізує надані йому повноваження з певними «правовими збоями», в науковій літературі дане явище називається «помилка слідчого», або «слідча помилка», при допущенні якої виникає обмеження в правах сторін кримінального провадження. У контексті дослідження даної проблематики є необхідність в дослідженні причин помилок слідчого.

Так, під дефініцією «причина» науковці розуміють явище (процес, подію), якщо: 1) перше передує другому в часі; 2) перше є необхідною умовою, передумовою або основою виникнення, зміни або розвитку другого, іншими словами, якщо перше породжує друге [3, с. 383].

С.І. Ожегов поняття «причина» трактує як явище, що викликає або обумовлює виникнення іншого явища [4, с. 601].

До причин виникнення помилок слідчого Н.Н. Вопленко відносить: 1) неясність, суперечливість законодавства; 2) відсутність стабільної юридичної практики; 3) недостатність юридичних знань особи правозастосування; 4) протидія зацікавлених осіб; 5) несприятливі умови діяльності; 6) недоліки в підборі і розстановці кадрів; 7) однобічність і неповнота доказів; 8) складність процесуальних вимог; 9) велика службова завантаженість; 10) відсутність спеціалізації в роботі [5, с. 104].

Н.В. Григор'єв і А.А. Плотніков вважають, що чинники помилок слідчого поділяються на об'єктивні та суб'єктивні.

До об'єктивних чинників, на думку авторів, слід відносити: недоліки в організації робочого місця, відсутність належних робочих місць і умов, робота в одному приміщенні декількох слідчих, відсутність необхідної техніки; залучення до різного роду завдань, що не пов'язані з розслідуванням кримінальної справи; низька якість перевірки матеріалів органів дідзна-

ння і відсутність належної взаємодії з ними слідчого; відсутність ефективного прокурорського нагляду і управління з боку начальників слідчих підрозділів, а також відповідної реакції на скарги громадян.

Погоджуючись із науковою позицією Н.В. Григор'єва і А.А. Плотнікова, є необхідність деталізувати, що керівник органу досудового розслідування, керівник слідчого відділення можуть залучити до проведення досудового розслідування або окремої слідчої дії в кримінальному провадженні, старшим групи слідчих якого є інший слідчий, однак який із певних причин дане досудове розслідування фактично провести не в змозі.

Окрім цього, слідчий зобов'язаний у строки, встановлені законодавством, відповідати на всі листи, клопотання, адвокатські запити, які надсилаються заявниками, потерпілими, підозрюваними, захисниками тощо, що відволікає слідчого від проведення якісного, швидкого та повного досудового розслідування.

Суб'єктивними чинниками, на думку науковців, слід вважати: відсутність необхідних професійних знань; зневажливе ставлення до вимог кримінально-процесуального закону; обвинувачення в розподілі норм КПК на обов'язкові до виконання, і на ті, якими можна знехтувати; обвинувачення в «обвинувальному ухилі», в некритичності оцінки доказів і прийнятті процесуальних рішень, несумлінному відношенні до своїх службових обов'язків та сподіванні, в тому, що прокурори і суди не пред'являють претензій до низької якості розслідування [6, с. 11–12].

Досліджуючи полісистемність та диференціацію причин допущення помилок слідчого, ми будемо висвітлювати всі наявні, однак окремо зупинятися будемо лише на причинах, які є, на нашу думку, такими, які часто зустрічаються у практиці слідчого органів досудового розслідування.

Однією із причин слідчих помилок є перевантаженість діяльності слідчих органів досудового розслідування.

Найбільше навантаження в «правоохоронному блоці» України покладено на Національну поліцію України (надалі – НПУ).

У підтримку нашої позиції щодо великого навантаження слідчих НПУ начальник

ГСУ НПУ М.С. Цуцкірідзе 24.05.2019 року під час 6-ї зустрічі парламентсько-громадської платформи Консультативної місії Європейського Союзу повідомив, що саме на слідчих НПУ поряд із іншими уповноваженими органами припадає найбільший об'єм від загальної кількості кримінальних проваджень у державі – майже 93% [7].

Окрім цього, М.С. Цуцкірідзе вказує, що у середньому на сьогоднішній навантаження на одного слідчого у мегаполісі становить 300 кримінальних проваджень [7].

Окремо від позиції М.С. Цуцкірідзе варто вказати про Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2020 році (далі – Звіт). В останньому йдеться про те, що впродовж минулого (2019) року поліція зареєструвала понад 335 тисяч кримінальних правопорушень, з яких розкрито майже 164 тисячі. Щодоби в державі кожні 2 хвилини вчинявся злочин. При цьому поліцейські розкривали по 1 кримінальному правопорушенню кожні 3 хвилини. Силами працівників поліції розкривався практично кожен другий зареєстрований злочин» [8].

На противагу діяльності органів досудового розслідування НПУ, для прикладу, варто вказати про діяльність слідчих СБУ.

Так, відповідно до Звіту СБУ за 2020 рік 2614 кримінальних проваджень розпочато слідчими СБУ, 961 обвинувальних актів скеровано до суду і 1073 особи, стосовно яких провадження скеровано до суду [9, с. 12].

03.03.2021 року виконуючий обов'язки директора ДБР О.О. Сухачов у ВРУ звітував перед парламентарями про діяльність ДБР за 2020 рік і вказував, що загалом у 2020 році слідчими бюро здійснювалося досудове розслідування в понад 43 тис. кримінальних проваджень, середнє навантаження на слідчого склало 105 кримінальних проваджень [10].

Відповідно до Звіту за перше півріччя 2020 року службові особи досудового розслідування НАБУ розслідували 986 кримінальних проваджень, із яких 357 кримінальних проваджень, розслідування яких ще тривало, і 29 кримінальних проваджень, в яких досудове розслідування завершено, і матеріали було відкрито для ознайомлення в порядку ст. 290 КПК [11, с. 29].

Виходячи з вищезазначеного, стає зрозумілим, що навантаження на правоохоронну систему держави є значним та посідає важливе місце у створенні та розвитку демократичного і безпечного суспільства, однак слід наголосити, що саме на слідчих НПУ навантаження є найбільш значним та призводить до допущення помилок під час проведення досудового розслідування. Проблема перевантаженості потребує подальшого врегулювання на законодавчому рівні.

Наступною причиною допущення помилок слідчим є відсутність патронатності, тобто коли нового слідчого «прикріплюють» до більш досвідченого та старшого колеги, який би провадив патронат у контексті швидкого оволодіння додатковими знаннями, навичками та специфікою діяльності, що пришвидшило б рівень адаптації молодого слідчого та підвищило б рівень якості поданих матеріалів до суду.

Патронат над новим слідчим працівником встановлюється керівником слідчого відділу або слідчого відділення негласно.

Однак виникають випадки, коли через масові звільнення досвідчених слідчих зі значним досвідом роботи з лав правоохоронних органів виникає так званий «вакуум слідчих», тобто взагалі відсутні кадри, які б могли навчити молодих працівників, або даний керівник (патрон) зайнятий проведенням досудового розслідування кримінальних правопорушень і фізично не встигає навчати молодого слідчого через власну завантаженість.

Наступною причиною допущення помилок слідчим є відсутність єдиної позиції керівника органу досудового розслідування та процесуального керівника щодо подальшого бачення розвитку процесуальних дій, які необхідно здійснити з метою передачі матеріалів провадження до суду. Дана ситуація на практиці наявна з об'єктивних або із суб'єктивних причин, що уповільнює досудове розслідування і може слугувати однією із причин допущення слідчим відповідних помилок.

Наступною причиною помилок слідчого є відсутність контролю (або недостатній контроль) зі сторони керівника органу досудового розслідування, керівника слідчого відділення, процесуального керівника і/або слідчого судді.

Із-за стрімкого руху кадрів виникають ситуації, в яких керівником, наприклад, слідчого управління, відділу або відділення стає особа, яка раніше ніколи не працювала слідчим, а займала, наприклад, посаду оперативного працівника або патрульного поліцейського. Якщо брати до уваги НПУ, вважаємо, що така особа не може досконало знати специфіку слідчої діяльності і належним чином організувати діяльність слідчих із метою реалізації засад і завдань КПК.

Беручи до уваги процесуального керівника, то досить часто наявні випадки, коли останній перекладає власні функціональні обов'язки на слідчого, чим підвищує наявний рівень навантаження на органи досудового розслідування. Наявні випадки відсутності прокурора під час проведення слідчих дій, коли обов'язок присутності передбачається КПК.

Наступною причиною допущення слідчим помилок є несприятливі умови матеріально-технічного забезпечення (часткова або повна відсутність забезпечення канцелярським приладдям, проблеми із забезпеченням житла та відсутність компенсації за користування транспортом). Дане явище проявляється у відсутності належного рівня фінансування і забезпечення елементарним (канцелярський папір, ручки, олівці, оргтехніка та необхідні заміники до неї, флеш накопичувачі, CD, DVD диски для збереження відомостей про проведення процесуальних дій, які будуть зберігатися в матеріалах кримінального провадження) тощо.

Великою проблемою для більшості правоохоронців, а особливо для службових осіб органів досудового розслідування НПУ, через найменшу заробітну плату серед всіх інших правоохоронних органів, є складна обстановка із забезпеченням житла.

Існують перебої в наданні службового транспорту, часто співробітники правоохоронних органів використовують власні транспортні засоби, однак відсутня будь-яка компенсація зі сторони Державного бюджету України, так, наприклад, під час проведення слідчого експерименту слідчому необхідно разом із потерпілим, адвокатом та понятими доїхати та бути присутнім на всіх місцях, де вчинялися епізоди кримінального правопорушення, що значно затягує, а в деяких випадках

і унеможлиблює вчинення процесуальної дії.

Наступною причиною допущення помилок слідчим є недостатній рівень компетенції, знань та навичок службових осіб органів досудового розслідування. Вважаємо, що дана умова є однією з найважливіших умов, яка спричиняє допущення слідчими помилок.

Передумовами наявності стійкого явища недостатнього рівня компетенції, знань, навичок є непродумана, а інколи і формальна програма навчання як осіб, які після закінчення школи розпочали навчання в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи НПУ, СБУ тощо, так і осіб, які після отримання вищої юридичної освіти в цивільних закладах вищої освіти пройшли конкурси на вакансії слідчих і пройшли шестимісячну первинну професійну підготовку в закладах вищої освіти системи НПУ.

Після завершення даного навчання та подальшого допущення до роботи в органах досудового розслідування вказані особи саме на цьому етапі розпочинають навчатися «на ходу» специфіці роботи і, звісно, в таких умовах про належну якість та швидкість не йдеться.

Є необхідність вказати позицію колишнього заступника Голови НПУ – начальника Головного слідчого управління В.В. Невгада, який в інтерв'ю ЗМІ 08.07.2019 року вказував: «Керівництво Національної поліції вважає, що єдиним виходом із ситуації, яка склалася, є підвищення якісного складу слідчого апарату, а також удосконалення законодавства. Насамперед це стосується професійної підготовки слідчих, оскільки практика свідчить, що велика їх кількість ще не відповідає поставленим вимогам. Для цього потрібне реформування системи підготовки кадрів для слідства, краще матеріальне забезпечення» [12].

Дійсно, з метою уникнення допущення службовими особами органів досудового розслідування помилок слідчий повинен належним чином бути підготовленим, мати необхідні знання та навички, мати вищу юридичну освіту, яка є, в даній діяльності, тільки необхідною мінімальною основою, останній повинен, залежно від конкретного напрямку діяльності в органі досудового розслідування, володіти основами анатомії,

криміналістики, кримінології, кримінально-виконавчого права, основами психології, бухгалтерського обліку, хімії тощо.

Вважаємо, що відсутність професійного досвіду, знань та навичок у слідчого є однією з основоположних причин допущення помилок, що проявляється, наприклад, у допущенні помилок під час проведення огляду місця події та подальшого заповнення протоколу, при допиті підозрюваного, свідка, потерпілого, під час проведення обшуку, слідчого експерименту, при призначенні експертиз, неправильній систематизації матеріалів кримінального провадження, невірній кваліфікації дій підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення відповідно до закону України про кримінальну відповідальність, невірному дослідженні та оцінці доказової бази тощо.

Ми впевнені, що, підвищуючи рівень досвіду, слідчий пропорційно зменшує вірогідність допущення помилок під час проведення власної діяльності та покращує якість проведеної роботи.

Наступною причиною допущення помилок слідчим є неналежна морально-психологічна атмосфера в колективі.

Слід виходити з того, що будь-яка службова особа є в першу чергу людиною, якій

притаманні індивідуальні риси характеру, темпераменту, те або інше бачення певних дій або подій. Звісно, як і в кожному колективі, і серед службових осіб органів досудового розслідування виникає негативна морально-психологічна атмосфера, що не сприяє і не може сприяти командній роботі.

Нервовість, роздратованість або будь-яка інша нездорова атмосфера в колективі продукує виникнення у слідчого особистої неприязні до виконання службових обов'язків, постійне перебування під психологічним тиском колег, тотальна недовіра відносно останніх і спричиняє виникнення розсіяності, відсутності концентрації уваги, що є причиною допущення помилок.

Будь-яка сфера людської діяльності, в тому числі і слідча, можуть призводити до скоєння відповідними суб'єктами помилок.

Із метою подальшого зменшення вірогідності допущення помилок слідчим проведено дослідження природи слідчих помилок, а також досліджено систему причин допущення помилок слідчим під час розслідування кримінальних правопорушень, які є першоджерелом останніх.

Помилки слідчого в кримінальному провадженні є фактором, які тягнуть за собою спричинення порушень основоположних прав учасників кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. *Відомості Верховної ради України (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.01.2022).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 12.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 07.01.2022).
3. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. 5-е изд. Москва : Политиздат, 1986. С. 383.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70 000 слов / АН СССР, Ин-т русского языка; под ред. Н.Ю. Шведовой. Москва : Русский язык, 1990. С. 928.
5. Вопленко Н.Н. Причины ошибок в правоприменении. Опыт конкретно-социологического изучения. *Советское государство и право*. Москва, 1982. № 4. С. 103–108.
6. Григорьев Н.В., Плотников А.А. Следственные ошибки и причины их возникновения: лекция. Хабаровск : Высшая школа МВД СССР, 1990. С. 24.
7. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/nacpolicija-u-megapolisah-u-serednomu-odin-slidchij-policiyi-rozsliduye-300-kriminalnih-provadzhen>.
8. URL: https://www.npu.gov.ua/assets/userfiles/files/zvity/zvit-npu-za-2020-rik_com.pdf. С. 1.
9. URL: <https://ssu.gov.ua/uploads/documents/2021/01/19/rezultati-sbu-zvit-2020.pdf>.
10. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/204235.html>.
11. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_i_pivrichchya_2020_roku_0.pdf.
12. URL: <https://lexinform.com.ua/v-ukraini/roboata-slidchogo-v-umovah-sogodennya/>.